

PEDAGOGINEN SÄRÖ

Antroposeenin tulkintoja dioraaman äärellä

Luonnontieteellisiltä museoilta odotetaan toimintaa ympäristömuutosten hillitsemiseksi. Ihminen osana luontoa -dioraama Tampereen luonnontieteellisessä museossa tarjoaa monenlaisia luentoja ja kannustaa pohtimaan ihmisen paikkaa luonnossa.

Tampereen uusi luonnontieteellinen museo avautui museokeskus Vapriikissa 2010 ja laajeni vuonna 2015.¹ Museo esittelee Pirkanmaan luonnon monimuotoisuutta. Luonnontieteelliset esillepanot ovat perinteisesti esittäneet ihmisen luonnosta erillisenä. Tampereen museossa kävijät halutaan saada kyseenalaistamaan asetelmaa. Museon perusnäyttelyyn rakennettiin dioraama *Ihminen osana luontoa*. Näyttelyn ja dioraaman on suunnitellut museoamanuenssi Tomi Kumpulainen. Dioraaman toteutti Pasi Ahopelto ja taustan maalasi Lasse Honkanen. (Kuva 1.)

Museon muista dioraamoista poiketen *Ihminen osana luontoa -dioraama* ei ole sijoitettu nimettyyn paikkaan, mutta se esittää tutunoloista pirkanmaalaista luontoa. Dioraamassa ihminen makaa maassa luurankona. Vieressä on ruostunut auton etuosa, rakennuksen raunioita ja roskia. Luurankoa tutkii lähietäisyydeltä supikoira ja kauempaa mäyrä. Dioraama tarjoaa tilaisuuden pohtia luonnontieteellistä museota luontosuhteen muovaajana. Kysyn, minkälaisia merkityksiä esillepanoon on kirjoitettu ja millä tavoin epätavallinen dioraama on otettu vastaan.

Haastattelin kirjoitusta varten museoamanuenssi Tomi Kumpulaista sekä museolehtori Iita Kulmalaa, joka opastaa ryhmiä museossa. Sain tarkasteltavakseni *Ihminen osana luontoa -dioraaman* käsikirjoituksen sekä museon vieraskirjat vuosilta 2015–2019. Katsauksen aineistoksi niistä löytyi neljä tarkasteltavaan dioraamaan liittyvää merkintää sekä kymmenkunta merkintää, jotka liittyvät siihen, miten luontoa esitetään museossa.

Kuva 1. Ihminen osana luontoa -dioraama Tampereen luonnontieteellisessä museossa. Kuva Minna Santaoja.

Antroposeenin ihminen pahantekijänä

Urbanisoituneessa elämäntavassa epäsuorat luontokontaktit, kuten käynnit luonnontieteellisessä museossa, voivat olla luontosuhteen kannalta tärkeitä.² Luonnontieteellisten museoiden odotetaan viestivän aktiivisesti ympäristömuutoksista.³ Tampereen luonnontieteellinen museo tarjoaa luontotietoa ja pyrkii kävijöiden luontoyhteyden vahvistamiseen.⁴ Eliöiden ja ympäristöjen esillepanon lisäksi museoamanuenssi suunnitteli näyttelyyn pedagogisen särrön. Ihminen osana luontoa -dioraama kääntää katseen ihmiseen itseensä, kyseenalaistaen ihmisen asemaa muiden eliöiden yläpuolella. Näyttelyn kerrontatapaa muuttaessaan dioraama herättää kysymyksiä ja on avoin erilaisille tulkinnoille.

Ihminen osana luontoa -dioraama ei tavallisesti mahdu luonnontieteellisen museon opastettuihin kierroksiin, sillä jotkin kohteet, kuten susi ja karhu, on museolehtorin sanoin ”pakko nähdä”. Toisin kuin muita dioraamoja sitä lähestytään opastuksissa pikemminkin avoimin kysymyksin kuin tiettyjä asioita osoittaen. Dioraama tekstipaneeleineen tarjoaa ihmisen ja muun luonnon suhteeseen ainakin kaksi erilaista näkökulmaa. Tekstissä maini-

taan ensin saastumisen ja ilmastonmuutoksen kaltaiset ihmisen vaikutukset luontoon. Sen jälkeen teksti keskustelee vieraslajitematiikasta ja päättyy kuvaamaan ihmistä osana luontoa, samoista alkuaineista koostuvana kuin muutkin eliöt. Tekstipaneeli jättää pohdittavaksi kysymyksen: ”Minkälaisena haluamme luonnon säilyvän tuleville polville?” (Kuva 2.)

Dystooppisen populaarikulttuurin kuluttajana ensimmäinen miellelyhtymäni dioraamasta oli, että jokin apokalyptinen katastrofi on pyyhkinnyt maapallolta ihmisen, mutta muut eläimet ovat säilyneet. Vaikutelmaa korostaa dioraamaan valittu vuodenaika, paljas myöhäissyksy. Jollakin kierolla tavalla ajatus siitä, että ”paha” on saanut palkkansa, on tyydyttävä.

Kuvaamani tulkinta on antroposeenin ajalle tyypillinen ja ongelmallinen. Antroposeenilla viitataan yleensä teollistumisesta käynnistyneeseen ajanjaksoon, jossa ihmisen toiminta on muokannut maapalloa jopa geologisessa mittakaavassa. Antroposeenin ilmenemismuotoja ovat ihmisen aiheuttama ilmastonmuutos ja luontokato. Puhe antroposeenistä ja ekologisesta kriisistä on totalisoivaa.⁵ Antroposeenin kehyksessä tulkittuna dioraamassa on luurankona rähmällään koko ihmiskunta ja viesti on ”herätkää!”. Ajatus antroposeenistä palkitsee synnyttäessään vaikutelman, että tulevaisuus, vaikka sitten dystooppinenkin, on tiedossa. Samalla se häivyttää eroja. Kaikki ihmiset eivät ole samalla tavoin vastuussa ympäristökriisistä, eivätkä sen vaikutukset kohdistu samalla tavoin kaikkiin. Esittäessään ihmisen abstraktisti, lajina, antroposeenipuhe riisuu positii-visen toimijuuden merkityksellisyyden. Siitä tulee itseään vahvistava profetia – miksi teh-

Ihminen osana luontoa

Ihmisen jäljet näkyvät luonnossa lähes kaikkialla. Ravinteet ja saasteet vaikuttavat jo lähes kaikkiin elinympäristöihin ja niiden kasveihin ja eläimiin. Suurin osa luonnostamme on ihmisen muokkaamaa, ja ilmastokin on muuttumassa ihmisen vuoksi. Ihmisen avustuksella myös eliölajeja kulkeutuu uusille alueille. Pohjois-Eurooppaan on tarkoituksella kotiutettu muun muassa valkohäntäpeura ja osittain vahingossa supikoira.

Lajeja kulkeutuu uusille alueille myös sattumalta. Monet kasvit ja hyönteiset matkustavat tavaroiden mukana, ja osa tulokaslajeista onnistuu kotiutumaan jopa kokonaan uudelle mantaarelle. Joskus tulokkaista ei ole näkyvää haittaa alkuperäiselle luonnolle. Monet lajit kuitenkin leviävät ja yleistyvät hallitsemattomasti niiden luontaisten vihollisten ja kilpailijoiden puuttuessa. Tutuista kasveista amerikkalainen lupiini syrjäyttää monia kotoperäisiä ketojen kasveja. Myrkylliset jättiputket ja jättipalsamit valloittavat reheviä niittyjä. Ihminen muuttaa luontoa, mutta pysymmekö itse mukana muutoksessa?

Ihminen koostuu samoista alkuaineista kuin muut eliöt. Kuollessaan eliöt maatuvat ja ravinteet vapautuvat muiden lajien käyttöön. Ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa ympäristönsä laatuun. Minkälaisena haluamme luonnon säilyvän tuleville polville?

Kuva 2. Ihminen osana luontoa -dioraaman tekstipaneeli. Kuva Minna Santaoja.

dä mitään, kun ympäristökriisi tuntuu olevan omien vaikutuskeinojen ulottumattomissa?

Eri-ikäiset museokävijät ovat ottaneet Ihminen osana luontoa -dioraaman vastaan eri tavoin. Haastateltujen mukaan nuoret ja suurin osa aikuisista ovat kiittäneet dioraamaa kanta-aottavuudesta. Ei ole selvää, *miksi* he ovat pitäneet dioraamaa onnistuneena. Mikäli dioraamaa on luettu antroposeenin kehityksessä, siitä *pitäminen* ei välttämättä luo toiveikkautta ja toimintatarmaa.

Ihminen osana luontoa

Toisessa mahdollisessa luennassa ihminen asettuu antroposeenin suuren kertomuksen sijaan lajiksi muiden joukkoon. Dioraaman käsikirjoituksessa ihmistä katsotaan kuten muita lajeja kysyen, mitkä ovat ihmisen tuntomerkit ja elintavat ja mitä pitää tehdä kohdatessaan ihmisen luonnossa. Kysymykset herättelevät pohdintaa elintavoistamme muiden eliöiden näkökulmasta ja painottavat ihmisen vaarallisuutta, mutta huumori voi tarpeellisella tavalla keventää viestiä. Pitäisikö ihmisen kohdatessaan heittäytyä liikkumattomaksi maahan, kuten on opastettu tekemään, jos karhu tulee vastaan?

Lajina muiden joukossa ihminen palaa kuoltuaan luonnon kiertokulkuun. Dioraamassa supikoiran voi ajatella tutkivan luurankoja ravinnonhakumielesä. Myös useat ihmisen aikaansaannokset – rakennukset ja autot – maatuvat vähitellen. ”Supikoiran kohdalla olisi hyvä olla varoitus lasten varalta”, kirjoitti museokävijä vieraskirjassa, viitaten ilmeisesti ihmisluurangon esittämiseen. Vastoin aikuisten ennakkoluuloja lapset eivät ole haastateltujen mukaan kokeneet ihmisluurankoja pelottavaksi. Luurangot ovat lapsista usein kiinnostavia näyttäessään eliöt totutusta poikkeavasta näkökulmasta. Kyse on kontekstista⁶: luuranko on tutussa ympäristössä, ei jonkinlaisessa Halloween-kummitusmetsässä. Museolehtorin kokemuksen mukaan lapset eivät välttämättä yhdistä luurankoja kuolemaan. Ihminen osana luontoa -dioraama muodostaa luontevan parin eläinten luurankojen kanssa, joita on esillä museon sisäkäynnin vitriinissä. Eläinten luurangot voivat toimia ”sisäänheittotuotteena”, ja näkökulman vaihdos ihmiseen jättää ajateltavaa kotiin viemisiksi. (Kuva 3.)

Lapset alkavat luontevasti pohtia, mitä dioraaman kuvaamassa tilanteessa on tapahtunut. He arvelevat ihmisen kuljettaneen autoa humalassa, törmänneen aitaan ja lentäneen ikkunan läpi. Maassa on juomatölkki ja osin tunnistettava makkarapaketti – roskaamisen ja epäterveellisen elämän merkkejä. Vieraslajinäkökulma ei dioraamasta avaudu helposti. Lapset saattavat luulla kotoperäistä mäyrää sarjakuvista tutuksi haisunäädäksi, eikä vieraslaji supikoiraa tunnisteta.

Kuva 3. Tampereen luonnontieteellisen museon sisäänkäynti museokeskus Vapriikin 2. kerroksessa. Kuva Minna Santaoja.

Muutammat iäkkäämmät museokävijät ovat olleet sitä mieltä, ettei ihmistä voi esittää kuvatulla tavalla. Museoamanuenssi sanoikin, että olisi ollut pettynyt, jollei kukaan olisi dioraamasta närkeä tynyt. Ihmisen jäänteet eivät ole esillä arvokkaasti, kuten vaikkapa Egyptin faaraot museoissa esitetään. Museoon viihtymään tulleet kävijät tulevat sohaistuksi, kun ihmisen kuolevaisuudesta ja ympäristövaikutuksista muistutetaan: dioraama kyseenalaistaa luonnon kaunista ja eheää kuvaa. Kaikkiaan sekä Kumpulaisen että Kulmalan mukaan dioraaman äärellä on käyty hämmästyttävän vähän keskustelua ihmisjäännösten esittämisestä.

”Onko se oikea?”

Dioraama ”ikkunana luontoon” yleistyi luonnontieteellisissä näyttelyissä esittämisen tapana 1800-luvun lopulta lähtien. 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä asti dioraamoja on myös kritisoitu keinotekoisuudesta.⁷ Kysymys museoluonnosta on yhä ajankohtainen. ”Eläimet näyttävät niin oikeilta!” kommentoi kävijä vieraskirjassa. Pari muuta oli sitä mieltä, että luontoa on parempi tarkkailla ulkona, elävänä.

Lasten ja muidenkin museokävijöiden kanssa käydään poikkeuksetta keskustelu siitä, onko näyttelyssä oleva ihmisluuranko ”oikea”. Tietoa ei ole mainittu dioraaman yhteydessä. Luuranko on muovinen, opetuskäyttöön tarkoitettu luuranko, mutta Pasi Ahopelto on konservoinut sen ”aidon” näköiseksi. Näyttelyä suunniteltaessa muovinen luuranko todettiin eettisesti helpomaksi ratkaisuksi. Ihminen osana luontoa -dioraama on syntynyt kahden

taiteilijan yhteistyönä, museoamanuenssin ohjauksessa. Dioraamaa voidaan pitää taideteoksena, joka luo aktiivisesti käsitystä luonnosta.⁸

Lapset kysyvät myös näyttelyn sudesta ja karhusta, ovatko ne oikeita. Kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta. Museon eläimet ovat kuolleita ja täytettyjä. Ne ovat olleet oikeita, mutta niistä on jäljellä vain kuori.⁹ Voidaan kysyä, mitä merkitystä museon kasvatustehtävän kannalta on sillä, onko museossa oleva täytetty eläin ”oikea”. Sama kysymys voidaan esittää ihmisluurangon kohdalla. Eettisesti kysymys on merkittävä: miksi yhden lajin jäännökset olisi sopivaa esittää museossa, mutta toisen ei? Emme ilmeisesti miellä näyttelyssä olevaa hirveä tai karhua samalla tavoin identiteetin ja itsemääräämisoikeuden omaaviksi yksilöiksi kuin ihmistä.

Tuppaus kulttuuriseen kestävyteen

Museoluonnon ongelmallisuudesta huolimatta kohtaamiset täytettyjen eläinten tai keinotekoisien ”ihmisluiden” kanssa saattavat saada aikaan voimakkaita ihastuksen, menetyksen, kauneuden, inhon, välittämisen ja ilon kokemuksia.¹¹ Luonnontieteelliset museot voivat ohjata kävijöitä tutkivaan katsomiseen sekä mahdollistaa museoluonnon herättämistä tunteista tietoiseksi tulemisen ja niiden tarkastelun. Dioraama voi osallistua sellaisen tulevaisuusperinnön luomiseen, joka jättää tilaa antroposeenille vaihtoehtoisille luontosuhteen tulkinnoille.¹²

Katriina Siivonen eritteli kulttuurisen kestävyuden muotoja *Suomen Museon* pääkirjoituksessa 2020 käyttäen Duxburyn, Kankaan ja De Beukealerin esittämää jaottelua.¹⁰ Kulttuurinen muuntautuminen kohti kestävämpää maailmaa edellyttää ihmisen luontosuhteen ja toiminnan perinpohjaista muutosta. Ihminen osana luontoa -dioraama toimii kulttuurisen kestävyuden hyväksi kiinnittämällä huomion kestävyysongelmiin ja haastamalla kulttuuriseen muuntautumiseen. Se kiinnittää huomion kulutuselämäntavan ongelmallisuuteen ja ihmisperäisiin ympäristöongelmiin eri mittakaavoissa mutta samalla palauttaa ihmisen osaksi luontoa lohdullisellakin tavalla. Kulttuurisen muutoksen aikaansaaminen on dioraamalle liian suuri tavoite, mutta museokäynti voi kannustaa kohti luontosuhteen pohdintaa ja saada aikaan tämän kirjoituksen kaltaisia perhosvaikutuksia, jotka yltyvät yksittäisen vierailijan kokemusta laajemmalle.

Asiasanat: luonnontieteelliset museot, dioraamat, luontosuhde, ympäristömuutokset, antroposeeni, kestävyys

SAMMANDRAG

En pedagogisk spricka: Tolkningar av antropocen framför ett diorama

Naturhistoriska museer förväntas delta aktivt i diskussioner om miljöförändringar. Det nya naturhistoriska museet i Tammerfors öppnades 2010 och utvidgades 2015. Utställningen fokuserar på att visa lokal natur, men museets curator ville inkludera en pedagogisk knuff för att få besökarna att reflektera över människors plats i naturen. Han designade dioramat "Människan som en del av naturen", där människan representeras av ett skelett i en skog. Arrangemanget med medföljande textruta odefinierad och möjliggör flera olika tolkningar. Dioramat kan läsas enligt den problematiska inramningen av antropocen, som skildrar människan som en abstrakt art och inte lämnar mycket utrymme för handlingsfrihet och agenskap. Ett annat betraktelsesätt är att människan är en art bland andra som i döden återvänder till livets cirkel. Besökare i olika åldrar närmar sig dioramat på olika vis, men förvånansvärt få besökare har varit upprörda över hur människan representeras. Perspektivförändringen i utställningen kan möjliggöra affektiva möten med museinaturen och ge en knuff mot hållbar kulturell omvandling.

ABSTRACT

An educational rift: Interpretations of the Anthropocene in front of a diorama

Natural history museums are expected to engage actively with discussions on environmental changes. The new natural history museum in Tampere was opened in 2010 and extended in 2015. The exhibition focuses on showing local nature, but the museum curator wanted to include a pedagogical nudge to make the visitors reflect on humans' place in nature. He designed a diorama Human as part of nature, where human is represented as a skeleton in a forest. The setting with the accompanying text pane is open-ended, allowing for multiple interpretations. The diorama may be read within the problematic framing of the Anthropocene, which portrays humans as abstract species and does not leave much room for agency. Another reading is that human is a species among others, returning to the circle of life in death. Visitors of different ages approach the diorama differently, but surprisingly few visitors have been upset about how human is represented. The change of perspective in the exhibition may allow affective encounters with the museum nature and provide a nudge towards sustainable cultural transformation.

Viitteet

- ¹ Tampereen luonnontieteellisen museon historiasta ks. Santaoja 2021.
- ² Bates 2018.

- 3 Cameron 2011.
 4 Kumpulainen 30.3.2021.
 5 Alhojärvi 2017; Robin et al. 2017.
 6 Kulmala 13.4.2021.
 7 Alberti 2008; Rader & Cain 2008.
 8 Alberti 2008.
 9 Kulmala 13.4.2021.
 10 Siivonen 2020; Duxbury et al. 2017.
 11 Wehner 2017.
 12 Siivonen 2020; Robin et al. 2017.

Lähteet ja kirjallisuus

Tiedonannot

- Kulmala, Iita. Puhelinhaastattelu Minna Santaojalle 13.4.2021.
 Kumpulainen, Tomi. Puhelinhaastattelu Minna Santaojalle 30.3.2021.

Kirjallisuus

- Alberti, Samuel 2008. Constructing nature behind glass. *Museum and Society* Vol. 6 Nro 2, 73–97.
- Alhojärvi, Tuomo 2017. Yllättymisiä: antroposkenen paranoia ja tiedon tilanteinen ongelma. *Tiede & Edistys* Vol. 42 Nro 1, 36–56.
- Bates, Elaine 2018. Can natural history collections support a connection to nature for young children and families? *Museum and Society* Vol. 16 Nro 3, 369–382.
- Cameron, Fiona 2011. From mitigation to creativity: The agency of museums and science centres and the means to govern climate change. *Museum and Society* Vol. 9 Nro 2, 90–106.
- Duxbury, Nancy, Anita Kangas & Christiaan De Beukelaer 2017. Cultural policies for sustainable development: four strategic paths. *International Journal of Cultural Policy* Vol. 23 Nro 2, 214–230.
- Rader, Karen & Cain, Victoria 2008. From natural history to science: display and the transformation of American museums of science and nature. *Museum and Society* Vol. 6 Nro 2, 152–171.
- Robin, Libby, Dag Avango, Luke Keogh, Nina Mollers & Helmuth Trischler 2017. Displaying the Anthropocene in and beyond museums. *Curating the future: Museums, communities and climate change*, s. 256–266. Toim. Jennifer Newell, Libby Robin & Kirsten Wehner. Routledge.
- Santaoja, Minna 2021. The intertwined past, present, and future of local natural history museum and amateur naturalism in Tampere, Finland. *Curator: The museum journal* Vol. 64 Nro 1, 57–77.
- Siivonen, Katriina 2020. Kulttuuriperintö ja tulevaisuus. Pääkirjoitus. *Suomen Museo* 2020 Vol 127, 25–48.
- Wehner, Kirsten 2017. Towards an ecological museology. Responding to the animal-objects of the Australian Institute of Anatomy collection. *Curating the future: Museums, communities and climate change*, s. 85–100. Toim. Jennifer Newell, Libby Robin & Kirsten Wehner. Routledge.